

Wydział Filozofii i Socjologii UMCS

MACIEJ RAJEWSKI

*Metody prowadzenia badań terenowych w ujęciu
W. H. R. Riversa i A. R. Radcliffe-Browna**

Methods of conducting field studies as pursued by W.H.R. Rivers and A.R.
Radcliffe Brown

Integralnym elementem pracy antropologa jest dążenie do pozyskiwania wiarygodnego i uporządkowanego materiału etnograficznego, stanowiącego podstawę dla późniejszych, teoretycznych analiz zjawisk i procesów społeczno-kulturowych. Różnego rodzaju pytania i instrukcje mające antropologiczny charakter, przeznaczone dla podróżników i administratorów (kolonialnych) opracowywano już w szesnastym wieku, jednakże dopiero od 1874 roku zaczęła się ukazywać w Wielkiej Brytanii seria kwestionariuszy badawczych — *Notes and Queries on Anthropology* — której głównym celem było niesienie pomocy w zbieraniu materiału etnograficznego metodami naukowymi badaczom pracującym w terenie¹.

Jednym z antropologów, którzy bezspornie przyczynili się do rozwoju badań terenowych oraz podzielili się swoją wiedzą na ten temat w ramach edycji *Notes and Queries* był William Halse R. Rivers (1864–1922). W trakcie swojej kariery antropologicznej zbadał on szereg społeczności pierwotnych, zamieszkujących różne obszary imperium brytyjskiego, przedstawiając następnie wyniki swoich ba-

* Artykuł oparty jest na fragmencie pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem dr hab. Marioli Flis z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ James Urry, *Notes and queries on anthropology and the development of field methods in British anthropology, 1870–1920*. Hocart Prize Essay 1972, „Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland for 1972”, Royal Anthropological Institute 1973, s. 45–57.

dań w wielu publikacjach, z których do najsłynniejszych należą dwie monografie — *The Todas* (1906) oraz *The History of Melanesian Society* (1914)². Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1881–1955), twórca podejścia funkcjonalno-strukturalnego w antropologii brytyjskiej był najwybitniejszym uczniem Riversa.

Celem artykułu jest przedstawienie poglądów Riversa na temat badań terenowych, a także krótka charakterystyka jego własnych badań, poczynając od wyprawy do Cieśniny Torresa (1898–1899) po jego wyprawę do Melanzji w latach (1907–1908)³. Zanalizowany zostanie również wpływ, osiągnięć autora *The Todas* na styl prowadzenia badań terenowych przez A. R. Radcliffe-Browna. Artykuł ma również za zadanie ukazać ważną rolę badań surveyowych, uważanych często za gorszy rodzaj badań terenowych. Tłem dla powyższych rozważań będą z jednej strony osiągnięcia ewolucjonistów w dziedzinie antropologicznej praktyki badawczej, z drugiej zaś osiągnięcia Bronisława Malinowskiego (1884–1942), uważanego za twórcę nowoczesnej metody badań terenowych⁴.

DWA RODZAJE PROWADZENIA BADAŃ TERENOWYCH: EWOLUCJONISTYCZNY ORAZ FUNKCJONALISTYCZNY

Dla takich słynnych teoretyków dziewiętnastowiecznej antropologii brytyjskiej i założycieli (Królewskiego) Instytutu Antropologicznego, jak Edward Burnett Tylor, John Lubbock, Francis Galton czy Augustus Pitt-Rivers, metody badawcze i wymagania empiryczne nauk przyrodniczych stanowiły ideał pracy na-

² W. H. R. Rivers, *The Todas*, London, New York: Macmillan, 1906; *The History of Melanesian Society*, Percy Sladen Trust Expedition to Melanesia, vol. 1, 2, Cambridge University Press 1914. Reprint: W. H. R. Rivers, *The History of Melanesian Society*, vol. 1, 2., The Netherlands: Oosterhout N. B. 1968. Do najważniejszych publikacji poświęconych sylwetce i osiągnięciom Riversa można zaliczyć: R. Slobodin, *W. H. R. Rivers*, New York: Columbia University Press 1978; I. Langham, *The Building of British Social Anthropology. W. H. R. Rivers and His Cambridge Disciples in the Development of Kinship Studies, 1898–1931*, Dordrecht: Holland; Boston: USA; London: England D. Reidel Publishing Company 1981; G. W. Stocking, Jr., *The Ethnographer's Magic. Fieldwork in British Anthropology from Tylor to Malinowski*, [w:] G. W. Stocking, *Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork, History of Anthropology*, vol. 1, The University of Wisconsin Press 1983, s. 70–120; *Radcliffe-Brown and British Social Anthropology*, [w:] G. W. Stocking, *Functionalism Historicized. Essays on British Social Anthropology, History of Anthropology*, vol. 2, The University of Wisconsin Press 1984, s. 131–191; Henrika Kuklick, *The Savage Within. The Social History of British Anthropology, 1885–1945*, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, Cambridge University Press 1991.

³ Melanezyjskie badania Riversa w latach 1914–1915 zostały przerwane wybuchem I wojny światowej.

⁴ Zdzisław Mach, *Metoda intensywnych badań terenowych w historii antropologii społecznej*, [w:] Mariola Flis, Andrzej K. Paluch (red.), *Antropologia społeczna Bronisława Malinowskiego*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985, s. 34–49.

ukowej. Zaliczając antropologię do tych nauk, stanęli przed zadaniem opracowania metod zbierania danych etnograficznych w sposób naukowy. Tak więc, w celu potwierdzenia powyższej rangi antropologii, a także, aby w swoich opracowaniach mogli się oprzeć się na wiarygodnych i uporządkowanych informacjach, zebranych w terenie przez nieprofesjonalistów (misjonarzy, urzędników kolonialnych i kupców), wspomniani wiktoriańscy ewolucjoniści zredagowali kwestionariusz badawczy, znany pod nazwą *Notes and queries on anthropology*⁵.

Kwestionariusz ukazał się w trzy lata po opublikowaniu słynnej pracy Tylora pt. *Primitive culture*, w której ten najbardziej wpływowego antropolog brytyjski okresu ewolucjonizmu zawarł swoje określenie kultury. Kultura nie była tutaj ujęta jako wewnętrznie powiązana całość, lecz jako zbiór elementów, których ewolucję można było rozpatrywać (i rozpatrywano) niezależnie od siebie. Tylor wręcz twierdził, że pierwszy krok badacza kultury powinien polegać na rozłożeniu jej na części, a następnie zaklasyfikowaniu ich do odpowiednich grup. To podejście do zjawiska kultury odzwierciedlone zostało w ewolucjonistycznej praktyce badawczej, której istotnym elementem były badania prowadzone według powyższego kwestionariusza. Informacje zebrane w terenie według jego wskazań i pytań, miały być przesyłane do Anglii, gdzie z kolei — w opinii ówczesnych badaczy — podlegały rygorystycznej analizie porównawczej⁶.

W opinii antropologów-ewolucjonistów poszczególne społeczności pierwotne nie były warte poświęcenia całego wysiłku badawczego. Celem dokonywanych wszelkich porównań między obyczajami i praktykami tych społeczności było zarówno uporządkowanie dostępnych danych w quasi-chronologiczne szeregi i odkrycie, w oparciu o nie, „praw” rozwoju społecznego, jak i dostarczenie przykładów ilustrujących owe „wcześniejsze” stadia rozwojowe bądź całej kultury ludzkości, bądź też wybranych jej dziedzin⁷. Zatomizowana koncepcja kultury Tylora świetnie się do takich porównań nadawała, albowiem materiał etnograficzny, uporządkowany według odzwierciedlających ją wytycznych *Notes and Queries* miał postać szeregu oddzielnych, nie powiązanych ze sobą faktów kulturowych. „Fotelowi antropolodzy” poszukujący praw rozwoju, wierzyli, że dzięki tego rodzaju procedurze osiągnięto ścisłość analityczną, porównywalną co najmniej ze ścisłością nauk przyrodniczych. Należy jednak stwierdzić, że nie-

⁵ *Notes and queries on anthropology*, London: Edward Stanford, 1874 za J. Urry, *op. cit.*, s. 46, 57.

⁶ Andrzej K. Paluch, *Mistrzowie antropologii społecznej. Rzecz o rozwoju teorii antropologicznej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1990, s. 23 n., 30; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Część Pierwsza*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1983, s. 332–334; A. Waligórski, *Antropologiczna koncepcja człowieka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973, s. 146–151; J. Urry, *op. cit.*, s. 46 n.

⁷ A. Waligórski, *op. cit.*, s. 154 n; J. Szacki, *op. cit.*, cz. 1, s. 310–313.

zależnie od braku profesjonalizmu badaczy terenowych, rzutuującego na jakość danych etnograficznych przesyłanych do antropologów w Anglii, powyższe podejście badawcze implikowało wyrywanie elementów kulturowych z całościowego kontekstu i łączenie ich w dowolne układy quasi-chronologiczne, bardzo często uniemożliwiając osiągnięcie jakichkolwiek wiarygodnych pod względem naukowym uogólnień.

Scharakteryzowane powyżej podejście badawcze antropologów ewolucjonistów było zgodne z podzielanymi przez nich poglądami na temat badań terenowych. Ewolucjoniści wyraźnie rozróżniali tych, którzy zbierali materiały w terenie, od badaczy, którzy je analizowali i systematyzowali oraz formułowali teoretyczne wnioski. Jedynie ci ostatni zajmowali się ich zdaniem prawdziwą nauką, zaś czynności pomocnicze, wykonywać mógł każdy. Tak więc, czołowi brytyjscy uczeni-ewolucjoniści nie byli empirykami, albowiem nie zbierali materiałów w terenie. Pracowali oni w swoich bibliotekach czy pracowniach, opierając się na bogatym zestawie literatury. Z drugiej strony jednak, kwestionariusze te można uznać za świadectwo faktu, że klasyczni ewolucjoniści byli świadomi ograniczeń badawczych płynących z przypadkowego doboru współpracowników w terenie⁸.

Tej metodzie badań antropologicznych przeciwstawić można koncepcję intensywnych badań terenowych, wypracowaną i wprowadzoną w życie w latach 1915–1918 na Triobriandach przez Bronisława Malinowskiego. Według tej koncepcji badacz powinien wtopić się w badaną społeczność, nauczyć się patrzeć na świat oczami jej przedstawicieli. Takie aktywne uczestniczenie w życiu danej społeczności Malinowski nazwał „obserwacją uczestniczącą”. Tego typu obserwacja była dla niego głównym źródłem danych, informatorzy stanowili zaś jedynie dodatkowe źródło informacji. Niezbędnym warunkiem takich badań była znajomość języka tubylców oraz wystarczająco długi pobyt badacza wśród badanej społeczności, pozwalający mu na uchwycenie całości funkcjonującej kultury. Ponadto badacz ten akcentował teoriiotwórczą rolę terenu badań, przeciwstawiając się tym samym biurkowemu podejściu „fotelowej antropologii”. Ten typ prowadzenia badań terenowych implikowany był przyjętą przez B. Malinowskiego zmienioną koncepcją antropologii: wprawdzie celem było nadal ustalenie praw rozwoju społecznego, to jednak droga do niego wiodła nie poprzez hipotetyczne diachroniczne rekonstrukcje, lecz poprzez synchroniczną analizę stosunków społecznych. Badanie kultury polegało więc nie tylko na wyodrębnieniu jej poszczególnych elementów, lecz również na okre-

⁸ J. Urry, *op. cit.*, s. 46–48.; G. W. Stocking, Jr., *The Ethnographer's Magic...*, s. 71–73; *Victorian Anthropology*, New York: Free Press, London: Collier Macmillan 1987, s. 257–262; A. Waligórski, *op. cit.*, s. 151–153.

śleniu ich wzajemnych powiązań oraz miejsc, jakie zajmują w obrębie całego układu⁹.

Chociaż badania terenowe prowadzone w oparciu o przesyłane porady i pytania oraz kwestionariusze¹⁰ przyniosły antropologii wiele bardzo cennych prac etnograficznych, to jednak, era tego rodzaju badań miała się niebawem skończyć. „Fotelowych antropologów” mieli na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku zastąpić badacze wykształceni w naukach przyrodniczych, z których najbardziej znanymi przedstawicielami byli W. H. R. Rivers, A. C. Haddon i Ch. Seligman. Antropolodzy ci wnieśli ze sobą do antropologii nowe poczucie ważności zbieranych danych oraz nacisk na problemy metodologiczne i badawcze. Według J. Urry'ego¹¹ mieli być oni pomostem między ideałem badań XIX wiecznych antropologów, a rozwiązaniami współczesnej szkoły antropologicznej, której przedstawicielami byli B. Malinowski i A. R. Radcliffe-Brown.

KONCEPCJA BADAŃ TERENOWYCH W. H. R. RIVERSA

Przełomowym momentem w procesie kształtowania się nowego podejścia do badań terenowych była ekspedycja do Cieśniny Torresa, przeprowadzona w 1898 roku pod kierownictwem A. C. Haddona. Pierwotnym jej celem miał być objazd określonego obszaru wybrzeży i wysp oraz zebranie materiału etnograficznego — tradycyjnym zwyczajem — od misjonarzy i podróżników. Ponadto skoro wyprawa była zaplanowana na wzór wcześniejszych wielodyscyplinarnych wypraw przyrodniczych, jej członkowie, wyspecjalizowani pod względem naukowym, mieli podzielić między siebie prowadzenie poszczególnych rodzajów badań antropologicznych nad zamieszkującymi ten obszar wyspiarzami. Obejmowały one, zgodnie z ówczesną wizją antropologii, pomiary fizyczne tubylców, badania lingwistyczne,

⁹ Mariola Flis, *Malinowski a Radcliffe-Brown: dwie wersje funkcjonalizmu*, [w:] M. Flis, A. K. Paluch, *Antropologia społeczna Bronisława Malinowskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985, s. 51–55; Z. Mach, *op. cit.*, s. 42–49.

¹⁰ Dotyczy to przypadków współpracy antropologów-ewolucjonistów, przesyłających korespondencyjnie wskazówki oraz pytania terenowym badaczom australijskim: Amerykanina L. H. Morgana i E. B. Tylora z L. Fisonem i A. Howittem, czy J. G. Frazera z B. Spencerem i F. Gillenem (Adam Kuper, *The Invention of Primitive Society. Transformations of an Illusion*, London, New York: Routledge 1991, s. 92–104; G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic...*, s. 73, 78–80). Ponadto w oparciu o kwestionariusz *Notes and Queries* z 1874 roku, powstała słynna w tamtych czasach monografia andamańska autorstwa urzędnika kolonialnego Edwarda Horacego Mana, z której później szeroko korzystał pisząc *Wyspiarzy andamańskich* A. R. Radcliffe-Brown (E. H. Man, *On the aboriginal inhabitants of the Andaman Islands*, „Journal of the Anthropological Institute” 1882, vol. 12, (part 1) s. 69–116, (part 2) s. 117–75, (part 3) s. 327–434.

¹¹ J. Urry, *op. cit.*, s. 45–57.

etnograficzne oraz — co było pewną innowacją — przeprowadzenie w terenie testów oraz eksperymentów psychologicznych. Sprawozdania i wyniki badań miały być stopniowo publikowane po powrocie uczestników ekspedycji do Anglii. Zdaniem G. W. Stockinga, ekspedycji tej daleko było jeszcze do ideału klasycznego stylu prowadzenia badań terenowych¹².

Już w początkowym okresie swojego pobytu w Cieśninie Torresa, członkowie ekspedycji napotkali na trudności w prowadzeniu badań. Wynikały one z faktu istnienia różnicy pomiędzy badaniami przyrodniczymi, a przebywaniem z ludźmi, którzy byli zarówno przedmiotem badania, jak i źródłem informacji. Trudności te pojawiły się już w trakcie zbierania materiału, a dotyczyły sposobów wiernego przełożenia znaczeń charakteryzujących elementy jednej kultury, na adekwatne im znaczenia drugiej. Problem stanowiło również opracowanie właściwej metody zadawania pytań informatorom, w celu uniknięcia stronniczego nastawienia w czasie zbierania danych oraz intencjonalnego wprowadzania w błąd przez tubylców. Badacze bardzo szybko zorientowali się, że problem tkwił w metodzie zbierania danych i fakt ten podważył wiarygodność wcześniejszych prac opartych o dane pochodzące z drugiej ręki. Dzięki swoim doświadczeniom z dziedziny psychologii eksperymentalnej, Rivers był szczególnie wyczulony na pojawiające się problemy, związane z prowadzeniem badań. To zainteresowanie metodyką badawczą zaowocowało opracowaniem przez niego metody genealogicznej oraz metod prowadzenia badań terenowych¹³. Nigdy jednak w pełni nie było mu dane zastosować w praktyce swoich wskazań dotyczących prowadzenia tych badań.

W latach 1901–1902 Rivers badał społeczność Todów w Indiach, gdzie zastosował z sukcesem opracowaną przez siebie metodę genealogiczną. Badania te miały charakter surveyowy, czyli lustracji antropologicznej. Opierały się głównie na wywiadach przeprowadzonych przez Riversa z tubylcami. Jednakże, zastosowanie metody genealogicznej umożliwiło mu zauważenie istnienia pewnego porządku społecznego u Todów. Dał temu wyraz w stwierdzeniu, że całe obrzędowe i społeczne życie tych mieszkańców wzgórz Nilgiri tworzyło tak zawiłą siatkę ściśle powiązanych praktyk, że rzadko mógł badać jakiś aspekt życia tego ludu, bez jednoczesnego otrzymania informacji dotyczących wielu innych, odrębnych aspektów. To zainteresowanie się społecznym aspektem badań, zwróciło jego uwagę na istniejący niedostatek informacji na temat organizacji społecz-

¹² J. Urry, *op. cit.*, s. 50; G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic...*, s. 75–77; H. Kuklick, *op. cit.*, s. 133–142.

¹³ J. Urry, *op. cit.*, s. 50; H. Kuklick, *op. cit.*, s. 140. Artykuł Riversa przedstawiający pierwszą wersję metody genealogicznej ukazał się w 1900 roku, ulepszona zaś jej wersja „socjologiczna” w 1910 roku (W. H. R. Rivers, *A genealogical method of collecting social and vital statistics*, „Journal of the Royal Anthropological Institute” 1900, vol. 30, s. 74–82; *The genealogical method of anthropological inquiry*, „Sociological Review” 1910, vol. 3, No.1, s. 1–12.

nej oraz systemu pokrewieństwa¹⁴. Chociaż monografia *The Todas* była napisana w tradycji ewolucjonistycznej, to jednak zastosowanie przez jej autora metody genealogicznej oraz widzenie przez jej pryzmat działalności Todów wskazywało na możliwość wypracowania alternatywy dla ówczesnie dominującej koncepcji zatomizowanej Tylorowskiej kultury.

W latach 1907–1908 i 1914–1915 Rivers badał surveyowo społeczeństwo Melanezji, uzyskany zaś w trakcie pierwszej wyprawy materiał etnograficzny zanalizował według wskazań metody etnologicznej, opisanej w publikacji z 1911 roku¹⁵. Za zasługi w dziedzinie badań antropologicznych został wybrany już w 1907 roku na członka komisji etnologicznej Brytyjskiego Towarzystwa Krzewienia Nauk (British Association for the Advancement of Science), której zadaniem było opracowanie nowej wersji kwestionariusza dla badaczy terenowych¹⁶.

Nowa edycja kwestionariusza pojawiła się w 1912 roku. Książkę podzielono na cztery części: antropologię fizyczną (*physical anthropology*), technologię (*technology*), socjologię (*sociology*) oraz sztuki i umiejętności (*arts and sciences*). Z Tylorowskiej części zatytułowanej „kultura” zachowały się jedynie dwa mniejsze artykuły z poprzednich edycji, część zaś poświęcona antropologii fizycznej była objętościowo niewielka w porównaniu z innymi działami kwestionariusza. Ponadto po raz pierwszy nie zamieszczono części poświęconej archeologii¹⁷.

Najobszerniejszym działem była „Socjologia”, sam zaś tytuł wskazywał na radykalną zmianę, albowiem w poprzednich wydaniach *Notes and Queries* dominowało kulturowe podejście Tylora. Dział zaczynał się słowami Riversa akcentującymi ważną rolę metodologii w procesie zbierania materiału. Ponadto badacz ten postulował uczenie się języka tubylców oraz podkreślał wagę prowadzenia notatek i rysunków w trakcie badań terenowych. Zmieniła się też forma wypowiedzi: listy pytań zostały zastąpione poradami na temat zbierania danych¹⁸.

Rivers radził unikać bezpośredniego zadawania pytań informatorom. Jego zdaniem proste odpowiedzi niosły ze sobą błędne wyobrażenia. Lepszym postępowaniem było pozwolenie tubylcowi na swobodne wypowiedzi na różne tematy, albo na dobrowolne udzielanie przez niego informacji. Jednakże wszystkie zebrane informacje powinny być potwierdzone przez inne źródła. Podał także szczegółowe

¹⁴ W. H. R. Rivers, *The Todas*, s. 2, 10.

¹⁵ W. H. R. Rivers, *The Ethnological Analysis of Culture*, Address of the President to the Anthropological Section (H) of the British Association for the Advancement of Science, Portsmouth, 1911, s. 490–499. Metoda ta jest bardziej wyrafinowaną wersją ewolucjonistycznej metody porównawczej, uwzględniała bowiem zjawisko dyfuzji kulturowej. Ważną rolę odgrywała w niej analiza struktury społecznej danego społeczeństwa, której podstawę stanowił system pokrewieństwa. Nieodzowną techniką badania zaś tego systemu była metoda genealogiczna.

¹⁶ J. Urry, *op. cit.*, s. 51; G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic*, s. 85–93.

¹⁷ J. Urry, *op. cit.*

¹⁸ J. Urry, *op. cit.*, s. 51.

informacje, w jaki sposób należało zbierać dane na temat magicznych i rytualnych formuł oraz dotyczące prymitywnej klasyfikacji. Jego porady obejmowały takie dziedziny badań, jak genealogie czy życiorysy tubylców. Porady o mniejszej wadze dotyczyły opłacania informatorów, poruszania prywatnych tematów oraz spraw trzymanyh przez tubylców w tajemnicy przed obcymi, opisywały też w jaki sposób pozyskiwać dobrych informatorów, a także jak rozgrywać przeciwko sobie ludzi w celu uzyskania dodatkowych informacji¹⁹.

Zdaniem J. Urry'ego, stwierdzenie Riversa o istnieniu wzajemnych związków pomiędzy różnymi aspektami życia społecznego zapowiadało nadejście funkcjonalizmu:

Nic nie jest bardziej bezowocne dla badacza, aniżeli ograniczenie jego badań do socjologii, religii bądź technologii jakiegoś ludu. Uzyskanie pełnej relacji na temat religii jakiegoś ludu, bez badania w tym samym czasie (jego) stylu życia, socjologii, języka i technologii jest sprawą beznadziejną²⁰.

W opinii J. Urry'ego edycja *Notes and Queries* z 1912 roku była właściwie nie tyle przewodnikiem dla podróżników, co podręcznikiem dla o wiele lepiej wykształconych obserwatorów. Wkład Riversa pozostał prawie w niezmienionej wersji opublikowany w nowym wydaniu z 1929 roku. Kwestionariusz z 1912 roku był więc „podręcznikiem dla nowej ery badania antropologicznego, opartego o bardziej dokładne metody”²¹.

W 1913 roku Rivers napisał sprawozdanie dla Carnegie Institution o badaniach antropologicznych prowadzonych poza obszarem Ameryki, w którym zawarł uzasadnienie przeprowadzenia pilnych prac badawczych²². Ponieważ, jego zdaniem, antropologia brytyjska za długo zajmowała się badaniem surveyowym zaistniała więc potrzeba przeprowadzenia „intensywnych badań terenowych” (*intensive work*), które scharakteryzował w następujących słowach:

Typowym przykładem intensywnego badania jest taka praca badawcza, w ramach której badacz żyje przez rok lub dłużej w jakiejś społeczności, liczącej od około czterystu do pięciuset osób i analizuje każdy szczegół ich życia i kultury; w której dochodzi do poznania przez niego osobiście każdego członka tej społeczności; w której nie zadowala się ogólnymi informacjami, lecz bada każdy rys życia i obyczaj w konkretnym szczególe poprzez użycie języka tubylców. Tylko dzięki takim badaniom, można sobie w pełni uświadomić olbrzymi rozmiar wiedzy, który teraz oczekuje na badacza, nawet w miejscach, gdzie kultura uległa już dużej zmianie. Tylko przez takie badania możliwe jest odkrycie niepełnego, a nawet zwodniczego charakteru większej

¹⁹ J. Urry, *op. cit.*

²⁰ *Notes and Queries on Anthropology*, London: Harrison 1912, s. 114 za J. Urry, *op. cit.*

²¹ J. Urry, *op. cit.* s. 52, 55n.

²² W. H. R. Rivers, *Anthropological research outside America*, [w:] „Reports on the Present Condition and Future Needs of the Science of Anthropology”, Washington: Carnegie Inst. (Publ. *op. cit.* 200), za J. Urry, *op. cit.*, s. 50.

części obszernego materiału, będącego wynikiem pracy surveyowej, który obecnie tworzy istniejącą podstawę antropologii²³.

Rivers doceniał badania prowadzone przez misjonarzy i administratorów kolonialnych, często bowiem powoływał się na ich wyniki, czego dowodem jest jego *History of Melanesian Society*. Był również świadomy zagrożeń, które dla wyników ich badań stanowiły uprzedzenia, pełnienie zaś przez nich różnego rodzaju obowiązków zawodowych stanowiło czynnik uniemożliwiający przeprowadzenie intensywnych badań terenowych. W opinii Riversa antropologia potrzebowała wykształconych antropologów i nie mogła już dłużej opierać się na ludziach z zewnątrz. Podkreślił użyteczny charakter terenowych ekspedycji, ponieważ składały się z ekspertów, którzy mogli porównać i syntetyzować swoje poglądy. Miały one jednak swoje wady — były drogie i nadmiernie wpływały na życie społeczne tubylców. Rivers sugerował, że pojedynczy badacze terenowi mogliby odnieść większe sukcesy, szczególnie, jeśli poprzedzali grupę ekspertów²⁴.

Autor *The Todas* w klarowny sposób przedstawił, co rozumie pod terminem badań intensywnych:

... To co jest potrzebne, są to badania, w ramach których wyszkoleni badacze mogą poświęcić całą swoją uwagę pracy etnologicznej, nieskrępowanej urzędowymi obowiązkami; w której różne linie badań będą skoordynowane w taki sposób, że żadna z nich nie powinna stanąć na przeszkodzie ogólnej skuteczności przedsięwzięcia²⁵.

W przedmowie do *Historii społeczeństwa melanezyjskiego* napisał zaś:

Istnieją dwa główne rodzaje badań etnograficznych (*ethnographical work*); jeden, intensywny, w którym badana jest tak szczegółowo, jak to jest możliwe cała kultura ludu, ich cechy fizyczne i środowisko; drugi, badania surveyowe, w których pewna ilość ludów jest badana w wystarczającym stopniu w celu uzyskania ogólnego obrazu o ich pokrewieństwie fizycznym i kulturowym, zarówno między nimi, jak i z ludami żyjącymi gdzie indziej. [...] Badania w ramach Percy Sladen Trust Expedition na wyspach Solomona można podzielić na dwie odrębne części; badanie intensywne przeprowadzone przez Mr. A. M. Hocarta i mnie na obszarze Zachodnich Wysp Solomona [...] i badanie surveyowe zrobione przeze mnie w czasie podróży na Wyspy Solomona i z powrotem [...] ²⁶

Opisał również, jak wyglądały jego badania w praktyce. Po spędzeniu po jednym miesiącu na Hawajach oraz na Fidżi popłynął na wyspy Samoa i Tonga. Spędziwszy na paru wyspach należących do tych archipelagów po jednym do dwóch dni, udał się przez Nowe Hebrydy, Wyspy Banksa, Torresa i Santa

²³ W. H. R. Rivers, *op. cit.*, s. 7, za J. Urry, *op. cit.*

²⁴ J. Urry, *op. cit.*, s. 50.

²⁵ W. H. R. Rivers, *Anthropological Research Outside America*, s. 28, za J. Urry, *op. cit.*, s. 50.

²⁶ W. H. R. Rivers, *The History of Melanesian Society*, The Netherlands: Oosterhout N. B. 1968, vol. 1. s. 1.

Cruz na Wyspy Solomona. Po sześciu miesiącach pobytu na tym ostatnim archipelagu, w drodze powrotnej, ponownie składał wizyty na wspomnianych wyspach. Regułą było, że w każdym miejscu w jak najkrótszym czasie starał się zebrać, za pomocą metody genealogicznej, jak największą ilość danych z dziedziny pokrewieństwa. Na obszarze Wschodnich Wysp Solomona, Rivers krótko przebywał na Tikopii i Bellonie. Przez trzy miesiące Hocart i Rivers pracowali razem na Eddystone Island (Zachodnie Wyspy Solomona), a nieco później udali się razem w kierunku wyspy Vella Lavella. Hocart w końcu sam podążył na wyspę Roviana, gdzie pozostał 6 miesięcy, wizytując kilka razy przy końcu pobytu miejsce ich poprzednich wspólnych badań — Eddystone²⁷.

Pomimo że Rivers nazwał badania przeprowadzone na tej wyspie intensywnymi, według obecnych standardów nie mogą być one do nich zaliczone z dwóch powodów — niezmiernie krótkiego okresu badawczego oraz korzystania z tłumaczy znających bardzo elementarną formę języka pidgin. Ponadto, poglądy Riversa na temat intensywnych badań terenowych nie zawierały wyraźnych wskazań do współuczestnictwa badacza w danej kulturze jako warunku lepszego poznania badanej społeczności. Riversowski antropolog, nawet znający język tubylców i wolny od innych obowiązków stanowiących przeszkodę w zbieraniu materiału dla jego kolegów misjonarzy i urzędników kolonialnych, mógł śmiało prowadzić badania zarówno z pokładu statku, jak i werandy domu misyjnego. Etnograf Riversowski nie przeszedł więc transformacji z badacza kultury na uczestnika życia codziennego wsi melanezyjskiej. Także cel antropologii Riversa — rekonstrukcja historii relacji kulturowych na Melanezji uniemożliwiła uchwycenie wewnętrznych, synchronicznych powiązań między instytucjami, a więc rzeczywiście szczegółową analizę danej kultury. Tak więc, sam główny propagator intensywnych badań terenowych, jakim był autor *The Todas*, nie przeprowadził nigdy w trakcie całego swojego życia innych badań, poza surveyowymi. Jednakże, z drugiej strony należy zgodzić się z opinią J. Urry'ego, że choć Rivers z powodu przedwczesnej śmierci nie ujrzał realizacji swoich projektów, to jednak konsekwencje jego myślenia miały wywrzeć trwały wpływ na antropologię brytyjską. Według G. W. Stockinga, Malinowski był pod metodologicznym wpływem Riversa w czasie swoich pierwszych badań na Triobriandach²⁸.

Oprócz opracowania części kwestionariusza poświęconego prowadzeniu badań terenowych oraz rodzajom tych badań, Rivers jest autorem chronologicznie wcześniejszego, najbardziej znanego osiągnięcia w dziedzinie zbierania danych w terenie — metody genealogicznej. Pomimo że jej podstawy powstały zanim

²⁷ W. H. R. Rivers, *The History of Melanesian Society*, vol. 1, s. 1–6; I. Langham, *op. cit.*, s. 123–25.

²⁸ W. H. R. Rivers, *op. cit.*, s. 2n.; I. Langham, *op. cit.*, s. 123n.; G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic*, s. 91–93, 98, 103; J. Urry, *op. cit.*, s. 50n, 52–54.

zapoznał się on z pracami L. H. Morgana, metoda ta, według jednej anonimowej opinii, była niewielką modyfikacją kwestionariusza autorstwa tego amerykańskiego ewolucjonisty. To, co w rezultacie miał zrobić Rivers, było dodaniem konkretnych imion faktycznie istniejących osób do tak abstrakcyjnych pytań, jak na przykład: Jakie jest określenie pokrewieństwa dla syna brata matki? Według I. Langhama, dla znawcy podejścia Morgana zalety metody Riversa mogą wydawać się niewielkie: dodanie konkretnych imion do pytań pozwalało do pewnego stopnia uniknąć nieporozumień w trakcie zbierania danych, a ponadto chronologicznie powiązane genealogie umożliwiały wyraźniejsze skoncentrowanie się na tak ważnych problemach, jak pochodzenie i sukcesja. Zdaniem samego Riversa metoda ta wydawała się jednak posiadać duże możliwości korygowania błędów w relacjach, a nawet umyślnego wprowadzenia w błąd przez informatora, ponieważ ten sam zbiór relacji pokrewieństwa mógł być uzyskany przy innej okazji, nie tylko przez innych badaczy, lecz również od innych informatorów na podstawie uzyskanych uprzednio (lub zachodzących na siebie) genealogii. Tak więc, otrzymane wyniki mogły być łatwo zweryfikowane. Ponadto, według autora *The Todas*, metoda ta umożliwiała uchwycenie i wykorzystanie tubylczego sposobu widzenia abstrakcji poprzez konkret, na przykład umożliwiając uzyskanie reguł zawierania małżeństw przez studiowanie określonej liczby pojedynczych przypadków. Była więc ona szybkim sposobem otrzymywania danych, dotyczących systemów pokrewieństwa, które w opinii autora metody odgrywały ważną rolę w badaniu struktury społecznej. Zdaniem I. Langhama, dla rozwoju antropologii brytyjskiej ważny był fakt opracowania i zastosowania tej metody przez znanego naukowca, jakim był Rivers. Ponadto, liczył się fakt zastosowania jej w trakcie wyprawy do Cieśniny Torresa, albowiem to w wyniku tej ekspedycji wyraźnie wyszły na jaw niedociągnięcia i wady „fotelowej antropologii”. Co więcej, metoda ta raczej nie miała być stosowana przez pośredników, co z pewnością sprzyjało rozwojowi badań terenowych²⁹.

Metoda genealogiczna wykorzystuje znane dla etnologów zjawisko zachowywania w pamięci swoich genealogii przez przedstawicieli społeczności pierwotnych. Genealogie mogą obejmować wiele generacji ze wszystkich bocznych linii. Na początku badań należy więc zebrać genealogie, stosując tak niewiele terminów denotujących pokrewieństwo, jak to jest możliwe. Według Riversa, w tej fazie analizy do uzyskania kompletnych genealogii wystarczały następujące terminy: ojciec, matka, dziecko, mąż i żona. Na tym etapie badań antropologa nie interesuje jednak klasyfikacyjne, lecz rzeczywiste, biologiczne pokrewieństwo. Genealogie należy zapisywać, podając w miarę możliwości uwarunkowanie społeczne każdej jednostki, objętej genealogią. Należy więc zapisywać rejon, do jakiego należy

²⁹ I. Langham, *op. cit.*, s. 90n.; G. W. Stocking, *op. cit.*, s. 85–87.

dany osobnik, najlepiej przez określenie okręgu, bądź nazwy małej grupy terytorialnej — wsi czy siola. W przypadku istnienia w badanym społeczeństwie organizacji totemowej, przy każdym imieniu należy umieścić nazwę totemu lub totemów. Uwaga ta również obowiązuje przy występowaniu innych podziałów społecznych. Autor *The Todas* zaznacza, że podczas badań prowadzonych w nowym miejscu, dobrze jest notować wszelkie fakty o każdej osobie, które wydają się mieć jakiegokolwiek znaczenie społeczne, aby później skoncentrować się na najważniejszych z nich. Szczególną uwagę należy zwrócić na rejony pochodzenia tych jednostek, które wżeniły się w inne plemienne lub terytorialne społeczności oraz na zjawisko adopcji. Rivers podał również trudności — mogące być źródłem błędów — na jakie napotkać mógłby badacz genealogii, takie jak tabu związane z wypowiedaniem imion, praktyki adopcyjne, czy zjawisko zamiany imion, oraz dał porady, w jaki sposób należy prowadzić notatki i zdobywać informacje³⁰.

Uzyskane genealogie członków danej społeczności, posłużyć mogą do wielu celów:

1) opracowania systemów terminologii pokrewieństwa poprzez pytanie informatorów o terminy, jakie zastosowaliby w stosunku do różnych członków swoich genealogii oraz na odwrót, jakie ci krewni zastosowaliby w stosunku do nich; Rivers ponadto podaje listę terminów pokrewieństwa, jaka powinna być otrzymana przez badacza w języku tubylców;

2) badania reguł zawierania małżeństw: czy małżeństwa regulowane są przez przynależność klanową, fratrie, inne grupy społeczne, czy też przez faktyczne pokrewieństwo. Można również wykazać istnienie tendencji w zawieraniu małżeństw między określonymi zrzeszeniami społecznymi oraz otrzymać pośrednio informacje, które rodzaje małżeństw są zakazane. Uzyskane dane można przedstawić statystycznie. Metoda umożliwi również zorientowanie się, jak daleko tubylcy trzymają się w praktyce reguł zawierania małżeństw. Według Riversa jedną z interesujących cech tej metody jest możliwość porównania wyników otrzymanych tą drogą, z informacjami uzyskanymi przez badanie bezpośrednie;

3) badania praw regulujących pochodzenie i dziedziczenie majątku: na przykład zjawiska pochodzenia (dziedziczenia) matrylinearnego lub patrylinearnego. Fakt sięgania genealogii kilkoma generacjami w przeszłość umożliwia zbadanie każdego zjawiska w aspekcie czasowym;

4) badania migracji poprzez dane o rejonach zamieszkania przedstawicieli kolejnych generacji;

5) badania zjawiska magii i religii: u pewnych ludów pierwotnych, funkcje pełnione w czasie uroczystości religijnych zależą od pokrewieństwa, łączącego

³⁰ W. H. R. Rivers, *The genealogical method of anthropological inquiry*, „Sociological Review” 1910, vol. 3, No.1, s. 1–3.

daną osobę z wykonawcą ceremonii, bądź z osobą, w imieniu której ma ona miejsce. Rivers wyraża nadzieję, że dzięki zastosowaniu tej metody, zjawisko powiązania funkcji z pokrewieństwem okaże się bardziej rozpowszechnione, aniżeli się obecnie przypuszcza. Ponadto, metoda ta umożliwi ściślejsze zdefiniowanie obowiązków i przywilejów różnych krewnych;

6) badania problemów, które choć są natury biologicznej, posiadają ważne znaczenie socjologiczne: proporcja płci, wielkość rodziny, płeć pierwotnego dziecka, stosunek ilości dzieci, które osiągnęły dojrzałość i zawarły małżeństwo do całkowitej liczby urodzonych dzieci w danej populacji. Te i inne dane uzyskane metodą genealogiczną można poddać analizie statystycznej. Rivers jednak ostrzega, że pamięć ludzka jest mniej godna zaufania, jeśli chodzi o dzieci z wcześniejszych generacji, które zmarły w młodym wieku lub przed zawarciem małżeństwa. Tak więc, statystyka dotycząca aspektów biologicznych może być mniej kompletna, aniżeli statystyka powiązana z problemami społecznymi;

7) jako pomoc dla antropologii fizycznej. Połączenie pomiarów fizycznych z zastosowaniem metody genealogicznej dostarczyć może obszernego materiału dla badań nad zjawiskiem biologicznej dziedziczności;

8) inne zalety metody: badanie zjawiska przekazywania imion; chodzi tutaj o wykorzystanie imion jako materiału do badań lingwistycznych oraz jako sugestii w rozmowach, umożliwiających przypomnienie jakiejś zapomnianej historii.

Rivers podsumowuje zalety swojej metody. Jedną z nich jest umożliwienie badania abstrakcyjnych problemów w oparciu o czysto konkretną podstawę. W oparciu o tę metodę, zdaniem Riversa, możliwe jest sformułowanie przez badacza praw regulujących życie ludzi, których oni sami nigdy zapewne by nie sformułowali, a z pewnością nie tak jasno, jak umysł wykształcony w kręgu cywilizacji. Metoda umożliwia też uniknięcie kłopotów wynikających z wzajemnego niezrozumienia, u podłoża którego leżą różnice kulturowe czy też językowe. Jest również wygodna dla takich badaczy, którzy bardzo krótko przebywają wśród ludów pierwotnych, i z tego też powodu nie mają możliwości opanowania ich języka. Ponadto, zaletą tej metody jest to, że może posłużyć jako środek do sprawdzania dokładności wypowiedzi informatora, dotyczących relacji z jakiejś ceremonii, opisu życia jednostki czy przebiegu zdarzeń, a poprzez umożliwienie nawiązania kontaktu z tubylcem na tym samym poziomie, umożliwia zdobycie zaufania informatora. Według Riversa, to wspólne zaufanie do siebie, powstałe w trakcie analizy organizacji społecznej, za pomocą tej metody ułatwia badania innych antropologicznych aspektów danej kultury. Metoda ta umożliwia też zrozumienie cech psychologicznych człowieka pierwotnego, które utrudniały prowadzenie badań antropologicznych. Według Riversa, prowadzącego badania zarówno metodą genealogiczną, jak i zwykłego wywiadu (pytań i odpowiedzi), często w wypowiedziach tubyl-

ców pojawiały się rozbieżności. Ich analiza dawała mu jednak najbardziej wartościowy wgląd w te umysłowe cechy tubylców, które były przyczyną nieporozumień.

Pod koniec artykułu Rivers wskazał na dwie najważniejsze, jego zdaniem, zalety tej metody. Pierwszą z nich jest fakt, że umożliwia ona badaczowi pewien wgląd w przeszłość danego społeczeństwa, zanim poddane zostało ono wpływowi europejskiej cywilizacji. W oparciu o uzyskane dane można więc się dowiedzieć o wielu cechach organizacji społecznej sprzed stu bądź pięćdziesięciu lat. Ponadto, analiza genealogii sama z siebie przedstawia stopniowe oddziaływanie europejskiego wpływu na badane społeczności³¹.

Dругa zaleta analizowanej metody polegać miała na tym, że jest ona nie tylko środkiem uzyskiwania informacji, lecz również służyć może do dowodzenia ich prawdziwości. Zdaniem Riversa, do niedawna etnologia była nauką opartą na faktach zbieranych przez niewykształconych pod względem naukowym badaczy, którzy nie dawali gwarancji przeprowadzenia dokładnych i wyczerpujących badań. W opinii autora *The Todas*, metoda genealogiczna umożliwiła przedstawienie faktów na temat organizacji społecznej z taką precyzją, jaka jest możliwa do osiągnięcia w naukach przyrodniczych³².

Tak więc, autor uważał, że dzięki metodzie genealogicznej może mieć do czynienia z „suchymi” faktami, jednocześnie będąc chronionym przed zafałszowaniami wynikającymi z subiektywnego nastawienia, czy też niefrasobliwości indagowanej osoby. Ponadto, dla diachronicznie zorientowanego Riversa metoda ta była środkiem do historycznej rekonstrukcji form społecznych rodzaju ludzkiego, czego świadectwem jest m.in. jego artykuł z 1914 roku pt. *Notes on the Heron pedigree collected by the Rev. George Hall*, prezentujący praktyczne zastosowanie tej metody oraz wyraźnie wskazujący na przekonanie autora o ważnej roli genealogii dla ujmowanych przez niego diachronicznie badań socjologicznych³³. Był on również do końca przekonany, że dzięki metodzie genealogicznej, można odkryć podstawową strukturę społeczną każdej społeczności. Ułatwiać miała ona również każdemu naukowo przygotowanemu badaczowi zebranie w szybki sposób informacje z zakresu systemu pokrewieństwa oraz organizacji społecznej. Według Stockinga dowodem na to są badania terenowe samego Riversa, głównie zaliczane do kategorii surveyowych, kiedy to naprawdę w stosunkowo krótkim czasie zbierał on w oparciu o tę metodę ogromną liczbę danych³⁴.

³¹ W. H. R. Rivers, *op. cit.*, s. 9–11.

³² *Ibid.*, s. 11n.

³³ W. H. R. Rivers, *Notes on the Heron pedigree collected by the Rev. George Hall*, „Journal of the Gypsy Lore Society” 1914, vol. 7, s. 88–104. Reprint: R. Słobodin, *op. cit.*, s. 218–32; 140.

³⁴ G. W. Stocking, *op. cit.*, s. 85–89.

W rozwoju antropologii społecznej metoda ta odegrała bardzo ważną rolę. Dzięki niej można było zweryfikować empirycznie niepewny charakter naukowy wyników oraz badań „fotelowej antropologii”. Ponadto przesunęła ona mocno nacisk na prowadzenie bezpośrednich badań terenowych, powoli zbliżając badaczy do ideału, jakim stała się w przyszłości „uczestnicząca obserwacja” B. Malinowskiego. Oferowała także solidną podstawę badaniom empirycznym, umożliwiając zbieranie i usystematyzowanie danych w tak trudnej do zbadania sferze relacji społecznych. Razem z ideą intensywnych badań terenowych przyczyniła się z pewnością do profesjonalizacji antropologii społecznej³⁵. Początkowo jednak, jej zastosowanie w analizie diachronicznej nie pozwalało dojrzeć jej zalet w badaniach synchronicznych. Mistrzem w jej stosowaniu okaże się również uczeń Riversa, A. R. Radcliffe-Brown, badający australijskie systemy pokrewieństwa w latach 1910–1912.

A. R. RADCLIFFE-BROWNA KONCEPCJA BADAŃ TERENOWYCH

W trakcie swojej kariery naukowej, A. R. Radcliffe-Brown przeprowadził kilka przedsięwzięć badawczych, jednakże podobnie jak i jego nauczyciel Rivers, nigdy nie osiągnął ideału intensywnych badań terenowych wypracowanego przez B. Malinowskiego.

Jego pierwsze badania terenowe miały miejsce na Andamanach, w latach 1906–1907. Z zachowanej korespondencji można wywnioskować, że początkowo planował przeprowadzenie krótkiego surveyowego badania na Wielkim Andamanie (trwającego od jednego do dwóch miesięcy). Jednakże po przyjeździe na archipelag anadamański i napotkaniu poważnych trudności językowych zapragnął zmienić miejsce badań na sąsiedni archipelag Nikobarów, którego wielu mieszkańców znało, jego zdaniem, angielski, hindustani albo malajski. Tak więc, szczególnie są pod względem wiarygodności, późniejsze jego twierdzenia, że specjalnie wybrał Andamańczyków, ponieważ przedstawiali oni rzadki przypadek pretotemicznej społeczności³⁶. Według G. W. Stockinga, modelem badań była dla Radcliffe-Browna ekspedycja do Cieśniny Torresa, z tą różnicą, że te wszystkie rodzaje badań, które przeprowadzili jego pionierscy poprzednicy (psychologiczne, z dziedziny antropologii fizycznej, kultury materialnej, życia społecznego oraz pokrewieństwa) miał w tym przypadku przeprowadzić on sam. Jednakże, badanie systemu pokrewieństwa Andamańczyków nie zostało zakończone powodzeniem, do czego się zresztą sam badacz przyznał w swojej monografii andamańskiej. Ponadto, nie opanował on nawet jednego z całej grupy języków, którymi posługiwali

³⁵ I. Langham, *op. cit.*, s. 90–92; J. Urry, *op. cit.*, s. 52–54.

³⁶ I. Langham, *op. cit.*, s. 246–48.

się mieszkańcy archipelagu, tak że korzystać musiał z tłumaczy przekładających wypowiedzi tubylców na hindustani albo angielski, co nie przeszkodziło mu jednak później w opublikowaniu artykułu w „Anthroposie” na temat badania dialektów andamańskich³⁷. A. P. Elkin pisze, że Radcliffe-Brown spędził prawie trzy miesiące obozując z tubylcami zamieszkującymi Mały Andaman, gdzie miał się uczyć języka tubylców, zresztą bez sukcesu³⁸. Według G. W. Stockinga, w końcu swoje badania prowadził w okolicach Port Blair, osady, na obszarze której mieściły się obozowiska wyspiarzy, administrowane przez władze kolonialne³⁹. Prawdopodobnie Radcliffe-Brown żył przez jakiś czas wśród samych wyspiarzy, o czym świadczy następujący fragment jego monografii:

[...] Na mojej chacie wisiła ludzka żuchwa w takiej pozycji, że mogła kotysać się na wietrze. Tubylcy przypisywali temu (zjawisku — MR) chorobę, od której w tym czasie cierpiałem ja i kilku z nich, i poprosili mnie, abym wyrzucił tę kość do koszyka, gdzie nie mogłaby się poruszać⁴⁰.

Należy dodać, że obiekt jego badań, Andamańczycy, uległ znacznemu wpływowi białych. Już w wydanej w 1899 roku pracy *A History of Our Relations with the Andamanese*, jej autor M. V. Portman, napisał, że jedynymi obozowiskami tubylczymi na obszarze Południowego Andamanu były — z wyjątkiem należących do wrogo nastawionego do Anglików jednego z plemion — tylko te, które podlegały władzy białych w Port Blair, zamieszkałe w większości przez przybyszy ze Środkowego i Północnego Andamanu⁴¹. Radcliffe-Brown wspomina zaś w monografii o dużej śmiertelności panującej wśród wyspiarzy w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat oraz o negatywnym wpływie, jaki na stabilność życia plemiennego, wywarł system wymiany towarowej, wprowadzony na archipelag przez Anglików⁴². Z punktu widzenia etnografii, andamańskie badania Radcliffe-Browna nie należały do udanych, stanowiły jednak pewien etap w kierunku in-

³⁷ G. W. Stocking, Jr., *The Ethnographer's Magic...*, s. 82n.; I. Langham, *op. cit.*, s. 247; A. R. Radcliffe-Brown, *Notes on the languages of the Andaman Islands*, „Anthropos”, 1914, vol. 9, s. 36–52. O używaniu języka hindustani przez Radcliffe-Browna w czasie badań plemion Wielkiego Andamanu, a przy końcu pobytu o korzystaniu przez niego z dobrego tłumacza pisze Elkin (A. P. Elkin, *A. R. Radcliffe-Brown, 1880–1955*, „Oceania” 1956, vol. 26, No.4, s. 247).

³⁸ A. P. Elkin, *op. cit.*

³⁹ G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic...*, s. 82n. Więcej wiadomości na temat brytyjskiej obecności na Andamanach oraz obozowiskach dla tubylców w Port Blair można znaleźć w artykule Davida Tomasa, *Tools of trade: The production of ethnographic observations on the Andaman Islands 1858–1922*, [w:] G. W. Stocking, Jr., *Colonial Situations. Essays on the Contextualization of the Ethnographic Knowledge, History of Anthropology*, vol. 7, The University of Wisconsin Press 1991, s. 75–108.

⁴⁰ A. R. Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders*, Glencoe, Illinois: Free Press, 1948, s. 184 (pierwsze wydanie Cambridge University Press, 1922).

⁴¹ D. Tomas, *op. cit.*, s. 81.

⁴² A. R. Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders*, s. 19n.

tensywnych badań terenowych⁴³. Sam badacz nie wykazał się, niestety, inwencją badawczą, mającą na celu udoskonalenie metody zbierania danych terenowych. Pośrednim dowodem na to, że pod względem etnograficznym jego badania nie były sukcesem, są często występujące w *Wyspiarzach andamańskich* odnośniki do publikacji wiktoriańskiego etnografa Edwarda Horacego Mana, który badał wyspiarzy w drugiej połowie XIX wieku⁴⁴. Wprawdzie Radcliffe-Brown podał w swojej monografii obszerną i oryginalną interpretację obyczajów andamańskich, jednakże zdaniem G. W. Stockinga była to mierna etnografia przetworzona przez teoretyczną refleksję⁴⁵.

Następne badania Radcliffe-Browna miały miejsce w Zachodniej Australii w latach 1910–1912. Na podstawie artykułów opartych między innymi na materiałach z tej wyprawy⁴⁶ można się zorientować, że pomimo skoncentrowania się na badaniu systemu pokrewieństwa i organizacji społecznej plemion australijskich, zamieszkujących wymienioną część kontynentu, autor zbierał również dane dotyczące obszaru zajmowanego przez te plemiona (miejsca głównych obozowisk oraz kultu totemicznego), liczebności populacji tubylców, zjawiska totemizmu, ceremonii inicjacyjnych, kultury materialnej oraz mitologii.

W oparciu o dostępne wypowiedzi oraz publikacje szeregu badaczy oraz historyków antropologii można próbować bliżej scharakteryzować pierwszą wyprawę australijską Radcliffe-Browna⁴⁷. Jesienią 1910 roku, Radcliffe-Brown przybył do Zachodniej Australii, a następnie wyruszył z Perth w stronę małego miasteczka Sandstone, leżącego w górnym biegu Murchison River. Razem z nim w ekspedycji brali udział: australijska etnografka Daisy Bates, przyjaciel Radcliffe-Browna z Cambridge, biolog Grant Watson, oraz Szwed Louis Olsen, zaangażowany jako kucharz. Ponieważ niedaleko wspomnianego miasteczka miało się odbyć uroczyste spotkanie siedmiu albo ośmiu plemion, zwane *corroboree*,

⁴³ G. W. Stocking, *The Ethnographer's Magic...*, s. 83.

⁴⁴ Edward Horace Man, *op. cit.*; Maciej Rajewski, *Edward Horace Man — zapomniany badacz wyspiarzy andamańskich* (praca w druku).

⁴⁵ G. W. Stocking, *Radcliffe-Brown and British Social Anthropology*, s. 146.

⁴⁶ A. R. Radcliffe-Brown, *Beliefs concerning childbirth in some Australian tribes*, „Man” 1912, vol. 12, s. 180–82; Australia, [w:] W. Hutchinson (red.), *Customs of the World: a Popular Account of the Manners, Rites, and Ceremonies of Men and Women in All Countries*, London: Hutchinson, 1913, vol. 1, s. 139–198; *Three tribes of Western Australia*, „Journal of the Royal Anthropological Institute” 1913, vol. 43, s. 143–194.

⁴⁷ I. Langham, *op. cit.* s. 261–267; A. Kuper, *Między charyzmą a rutyną. Antropologia brytyjska 1922–1982*, Łódź, Wydawnictwo Łódzkie 1977, s. 60–63; G. W. Stocking, Jr., *Radcliffe-Brown and British Social Anthropology*, s. 146; Rodney Needham, *Surmise, discovery, and rhetoric*, [w:] Rodney Needham, *Remarks and Inventions. Skeptical Essays about Kinship*, London: Tavistock Publications, 1974, s. 148–156; A. P. Elkin, A. R. Radcliffe-Brown, 1881–1955, s. 239–251; R. Firth, *Alfred Reginald Radcliffe-Brown, 1881–1955*, „Proceedings of the British Academy”, London: Oxford University Press, 1956, vol. 42, s. 289–291.

Radcliffe-Brown miał więc nadzieję na przeprowadzenie szerokich badań etnograficznych. Jednakże przybycie patrolu policji australijskiej, ścigającego jakichś zbiegłych aborygenów oskarżonych o morderstwo, spowodowało ucieczkę do buszu zebranych tubylców, niweczając wszelkie nadzieje badawcze Radcliffe-Browna. Nie wierząc w ich powrót, zostawił on Daisy Bates, mającą odmienne zdanie, na miejscu, a sam wraz z resztą ekipy udał się na wyspy Bernier i Dorre, w celu zebrania materiału etnograficznego od pierwotnych mieszkańców Australii, trzymany siłą w tamtejszych szpitalach, specjalnie przeznaczonych dla tubylców chorych na choroby weneryczne. Po pewnym czasie dołączyła do ekipy Daisy Bates, dzięki czemu mogła później pozostawić opis etnograficznego stylu pracy Radcliffe-Browna:

(Tubylcy) uszłynie śpiewali pieśni o woggura i wallardo — k roku i sokole do fonografu profesora Ratcliffe-Browna (sic). W zamian on raczył ich Peer Gyntem, Tannhauserem i Egmontem, których grecznie słuchali⁴⁸.

Według Granta Watsona, to właśnie na Bernier Island, Radcliffe-Brown rozpoczął swoje badania na temat czteroklasowego systemu organizacji społecznej Australijczyków⁴⁹. Zdaniem I. Langhama, autor *Wyspiarzy andamańskich* wcale nie wspomniał w swoich publikacjach o skandalicznych warunkach, w jakich znajdowali się tubylcy uwięzieni w szpitalach na wyspach. Trzeba właściwie bardzo uważnie je czytać, aby odnaleźć jakiegokolwiek wskazówki, że dane zebrane przez autora na temat społecznej organizacji australijskiej były w znacznym stopniu uzyskane nie od zdrowych i funkcjonujących społeczności, lecz od nieszczęsnych przedstawicieli wyraźnie ginącego ludu.⁵⁰ Langham przypuszcza, że pomimo późniejszego opuszczenia wysp i prowadzenia przez Radcliffe-Browna badań na obszarach zamieszkałych przez tytułowe trzy plemiona, artykuł *Three tribes of Western Australia* opierał się na danych zebranych od społeczności zdziesiątkowanych przez kontakt ze społecznością białych, oraz potępił tego badacza za brak szczerości na temat warunków, w jakich były przeprowadzone jego badania terenowe. W bardzo ostrych słowach pisze ten historyk antropologii:

[... Tworząc tę fantazję, że społeczności pierwotne zawsze funkcjonują w organicznej harmonii, Radcliffe-Brown wyraźnie był niechętny, w kontekście brytyjskiego empirycznego systemu wartości, do przyznania, że jego własne doświadczenie w zbieraniu danych wykazało, jak ta fantazja była pozbawiona treści⁵¹.

Ta opinia Langhema wydaje się jednak zbyt krzywdząca: Radcliffe-Brown nie ukrywał w swojej publikacji, poświęconej trzem plemionom australijskim,

⁴⁸ I. Langham, *op. cit.*, s. 264.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*, s. 263.

⁵¹ *Ibid.*, s. 265 n.

katastrofalnego stanu, w jakim znajdowali się badani przez niego tubylcy, żyjący na wolności. Na przykład tak pisał o plemienu Kariera:

[...] Obecnie prawie wszyscy tubylcy z plemienia Kariera żyją na stacjach hodowli owiec, które założono na ich terytorium plemiennym. Są oni żywieni i ubierani przez właścicieli stacji bądź też na koszt rządu, i wszyscy krzepcy mężczyźni i kobiety pracują na tych stacjach. Ich kraj jest zajęty przez białych od pięćdziesięciu lat i od tego czasu liczebność tubylców stale spada. Obecnie wszystkich razem — mężczyzn, kobiet i dzieci — nie ma więcej, aniżeli 100 (osób). Moje własne szacunki umiejscowiłyby ich liczebność pomiędzy osiemdziesiąt a dziewięćdziesiąt (osób). Wszyscy z nich, z wyjątkiem najstarszych, mogą mówić całkiem dobrym angielskim.

Podobnie brzmi fragment o plemienu Ngaluma:

[...] Istnieje bardzo niewielu ocalałych przedstawicieli plemienia Ngaluma, prawdopodobnie nie więcej aniżeli sześćdziesięciu. Są oni w większości zatrudnieni przez osadników, głównie na stacjach hodowli owiec i wszyscy z wyjątkiem starych mężczyzn i kobiet, mówić całkiem dobrze po angielsku.

Analogiczny, krótszy fragment przedstawia stan plemienia Mardudhunera⁵².

Jak podaje I. Langham, po sześciomiesięcznym pobycie na Bernier Island, po zebraniu dla swoich badań prawie wszystkiego, co mógł, od hospitalizowanych tubylców, Radcliffe-Brown zdecydował się opuścić wyspę. Daisy Bates wróciła do Perth, zaś reszta wyprawy wyruszyła w górę Gascoyne River w celu przeprowadzenia wywiadów z nomadycznymi grupami tubylców, korzystających z tej wodnej drogi. Po kilkutygodniowej podróży, ekipa osiągnęła miasto Carnarvon, gdzie Radcliffe-Brown opuścił powracający do Anglii Watson. Ekspedycję, trwającą jeszcze od około dziewięciu do dwunastu miesięcy, kontynuowali już tylko Radcliffe-Brown i Olsen. Według I. Langhama wydaje się pewne, że autor *Wyspiarzy andamańskich* poświęcił się na tym etapie podróży badaniom organizacji społecznej plemion zamieszkujących obszar pomiędzy rzekami Fortescue i De Grey, jednakże „właściwa natura i umiejscowienie jego działalności przy końcu tego okresu leży w zakresie domysłów”. Już jednak w lipcu 1912 roku wracał on do Anglii⁵³. Ponownie miał powrócić do Australii w 1914 roku na zebranie Brytyjskiego Towarzystwa Krzewienia Nauki (*British Association for the Advancement of Science*), organizowanego w tym czasie na tym kontynencie. Z powodu wybuchu wojny pozostał na miejscu, gdzie przeprowadził — jak pisze Elkin — badania terenowe w dolnym brzegu rzek Darling i Murray (południowo-wschodnia Australia)⁵⁴. W czasie swojego trzeciego pobytu na kontynencie

⁵² A. R. Radcliffe-Brown, *Three tribes of Western Australia*, s. 144, 170, 176.

⁵³ I. Langham, *op. cit.*, s. 266.

⁵⁴ Notatki z tych badań wykorzystał w publikacjach: *Notes on the social organization of Australian tribes*. Part 1, „Journal of the Royal Anthropological Institute”, 1918, vol. 48, s. 222–253; *Notes on the social organization of Australian tribes*. Part 2, „Journal of the Royal Anthropological Institute” 1923, vol. 53, s. 424–47

australijskim, obok patronowania — jako kierownik katedry antropologii społecznej uniwersytetu w Sydney — wielu antropologicznym badaniom terenowym w latach 1927–1931, Radcliffe-Brown sam przeprowadził mniejsze projekty badawcze we Wschodniej Australii⁵⁵.

W czasie pobytu w Afryce Południowej (1921–1926), autor *Wyspiarzy andamańskich* również nie przeprowadził żadnych intensywnych badań terenowych. Zachowała się wiadomość o jego pobycie w Basutolandzie, zaś jako kierownik katedry na uniwersytecie w Cape Town był dwa razy w Transkei, gdzie spotkał się oraz prowadził rozmowy z lokalnymi urzędnikami administracyjnymi. Te niewielkie osiągnięcia badawcze można jednak wytłumaczyć: w czasie pobytu w Południowej Afryce, badacz ten nie dysponował ani czasem, ani funduszem na przeprowadzenie długotrwałych badań terenowych⁵⁶.

Wydaje się, że Radcliffe-Brown był świadomy surveyowego charakteru swoich badań. W publikacji z 1913 roku tak napisał o trudnościach, jakie napotkał w związku z uzyskiwaniem czasami błędnych informacji na temat totemów określonych klanów i związanych z nimi ceremonialnych miejsc u plemienia Kariera:

[...] Jedynym satysfakcjonującym sposobem usunięcia błędów tej natury byłoby odwiedzenie wszystkich ceremonialnych miejsc każdego klanu, lecz to wymagałoby czasu i pracy, których nie mogłem poświęcić⁵⁷.

Autor *Wyspiarzy andamańskich* pomimo prowadzenia badań surveyowych doceniał jednak wagę intensywnych badań terenowych, chociaż w swoich publikacjach rzadko używał tego terminu. W wystąpieniu z 1923 roku⁵⁸ wyraził negatywną opinię o ewolucjonistycznej metodzie prowadzenia badań terenowych. Obserwacje etnograficzne były — jego zdaniem — prowadzone przez antropologicznie niewykształconych podróżników i misjonarzy, i z tego powodu często były niedokładne i niepewne. Teoretyk antropologii nie tylko nie mógł sprawdzić ich wiarygodności, lecz również pozbawiał się możliwości przetestowania swoich hipotez w oparciu o dodatkową obserwację. Zgodnie z ujęciem antropologii jako nauki indukcyjnej, łączącej obserwację i hipotezę, Radcliffe-Brown postulował prowadzenie badań w terenie jedynie przez antropologa społecznego. Autor *Wyspiarzy andamańskich* doceniał wkład Riversa w rozwój badań terenowych, stwierdzając równocześnie, że:

⁵⁵ A. P. Elkin, *op. cit.*, s. 240–242.

⁵⁶ M. Fortes, *Alfred Reginald Radcliffe-Brown, F. B. A., 1881–1955: A memoir*, „Man” 1956, vol. 56, s. 151.

⁵⁷ A. R. Radcliffe-Brown, *Three tribes of Western Australia*, s. 166.

⁵⁸ Idem, *The methods of ethnology and social anthropology*, „South African Journal of Science” 1923, vol. 20, s. 124–147.

[...] Badacz, wykształcony nie tylko w naukowych metodach obserwacji etnograficznej, wypracowanej w ostatniej ćwierci wieku przez zmarłego dr Riversa i innych (badaczy — MR), lecz również w całej teorii antropologii społecznej, powinien być przygotowany do tego, aby spędził kilka lat życia w tak bliskim kontakcie jak to możliwe z ludem albo ludami, które ma badać. Powinien starać się nie tylko obserwować, lecz również wyjaśniać obyczaje i wierzenia tych ludów, to znaczy powinien starać się pokazać jak każdy z nich jest przykładem jakiegoś ogólnego prawa społeczeństwa ludzkiego⁵⁹.

W wystąpieniu z 1931 roku⁶⁰ ponownie opowiedział się za badaniami terenowymi, które powinny być prowadzone przez profesjonalistów. Wyraził jednocześnie uznanie dla badań, jakie B. Malinowski przeprowadził na Triobriandach⁶¹. Uściślając swoje poglądy w następnym artykule, poświęconym stosowanej antropologii, Radcliffe-Brown napisał, że takie badania powinny charakteryzować się ciągłością i być prowadzone przez wykształconego badacza w jednolitej społeczności, w okresie co najmniej jednego albo dwóch lat⁶². W opinii tego antropologa, znaczenie jakiegokolwiek elementu kulturowego można jedynie określić w przypadku, kiedy ujmuje się kulturę jako całość wzajemnie powiązanych części, a w tak obiektywny sposób może na nią spojrzeć wykształcony etnograf albo porównawczy socjolog⁶³. Tak więc, przytoczone tutaj fragmenty wypowiedzi autora *Wyspiarzy andamańskich*, wskazują niedwuznacznie, że pomimo braku prowadzenia intensywnych badań terenowych, propagował on szeroko ich ideę w świecie antropologicznym.

Za swój rzeczywisty styl prowadzenia badań został bardzo surowo oceniony przez innych antropologów i historyków antropologii. Według A. Kupera, surveyowo-zbierackie badania Radcliffe-Browna nie wytrzymują porównania z intensywnymi badaniami Malinowskiego na Triobriandach⁶⁴. Jednakże, z drugiej strony, były to pierwsze w historii antropologiczne badania w Australii, przeprowadzone przez profesjonalnie wykształconego antropologa. Grant Watson opisał Radcliffe-Browna, jako bardzo starannego i cierpliwego badacza terenowego, podchodzącego do swoich informatorów w uprzejmy i delikatny sposób i wydającego się posiadać zdolność do pobudzania ich zainteresowania oraz wzbudzania w nich zaufania do siebie. Genealogie wraz z materiałem na temat pokrewieństwa miał on zbierać z wielką ostrożnością, uzyskane zaś dane stale sprawdzał,

⁵⁹ *Ibid.*, s. 143–145.

⁶⁰ Idem, *The Present Position of Anthropological Studies* (Presidential Address), „Addresses Delivered at the Centenary Meeting of the British Association for the Advancement of Science”, Section H. — Anthropology, London 1931, s. 2–32.

⁶¹ *Ibid.*, s. 15n.

⁶² Idem, *Applied Anthropology*, „Report of Australian and New Zealand Association for the Advancement of Science”, Section F. — Anthropology, Brisbane Meeting, May-June, 1930, s. 10n.

⁶³ Idem, *The Present Position...*, s. 17.

⁶⁴ A. Kuper, *op. cit.*, s. 62.

kiedykolwiek miał ku temu możliwość⁶⁵. Ta pozytywna opinia nie zwalnia jednak sposobu prowadzenia przez niego badań od innych poważnych zarzutów. Według A. Kupera istniały przecież nadal plemiona aborygenów dostępne i nadające się do badań terenowych, a ponieważ Radcliffe-Brown do nich nie dotarł, ograniczył się więc do badań formalnych struktur⁶⁶. Ten formalny charakter jego publikacji można również wytłumaczyć sposobem prowadzenia przez niego badań terenowych. Według A. P. Elkina, autor *Wyspiarzy andamańskich* nie może być zaliczony do tego rodzaju badaczy terenowych, którzy żyją wśród badanej społeczności, obserwując ją codziennie i do pewnego stopnia uczestnicząc w jej życiu. W konsekwencji, zebrany przez niego materiał opierał się w przeważającym stopniu nie na obserwacjach zachowań tubylców, lecz na zebranych od nich informacjach. Stąd też nigdy nie powstała pełna „kulturowa” monografia o australijskich aborygenach jego autorstwa, podobna do napisanej później przez jego ucznia, A. P. Elkina⁶⁷. Wprawdzie wykłady, jakie Radcliffe-Brown wygłaszał w czasie swojej burzliwej kariery na różnych uniwersytetach, przedstawiały również inne aspekty kultury aborygenów, aniżeli organizacja społeczna, totemizm czy pokrewieństwo⁶⁸, to jednak wśród jego publikacji niewiele jest pozycji tego rodzaju. Takimi wyjątkami są między innymi następujące artykuły: jeden o charakterze popularno-naukowym, opublikowany w książce *Customs of the World*, wydanej pod redakcją W. Hutchinsona (1913), dwa inne, etnograficzne, poświęcone mitowi węża tęczowego, którego kultowi autor przypisywał ważną pozycję w religijnym życiu Australijczyków, opublikowane odpowiednio w 1929 i 1930 roku, oraz artykuł krótko opisujący, między innymi, sposoby zdobywania pożywienia, wiedzę aborygenów dotyczącą przyrody i problem własności ziemi, wydany również w 1930 roku⁶⁹. Wydaje się więc, że w porównaniu do licznych publikacji tego antropologa, poświęconych pokrewieństwu, organizacji społecznej oraz metodologii badań, tak niewielka ilość prac *stricto* etnograficznych, może świadczyć o silnym wpływie Riversa na Radcliffe-Browna. Ten pierwszy wyraźnie przecież kładł nacisk w publikacjach na rolę czynnika

⁶⁵ R. Firth, *op. cit.*, s. 291.

⁶⁶ A. Kuper, *op. cit.*

⁶⁷ A. P. Elkin, *The Australian Aborigines. How to Understand Them*, Sydney: Angus and Robertson, reprint 1966 (pierwsze wydanie 1938 rok).

⁶⁸ Na przykład cykl wykładów o „Australijskiej kosmologii” na uniwersytecie w Manchesterze w 1951 roku (R. Firth, *op. cit.*, s. 300).

⁶⁹ A. R. Radcliffe-Brown, *Australia*, [w:] W. Hutchinson (red.) *Customs of the World: a Popular Account of the Manners, Rites, and Ceremonies of Men and Women in All Countries*, London: Hutchinson, 1913, vol. 1, s. 139–98; *The rainbow-serpent myth in Australia*, „Journal of the Royal Anthropological Institute”, 1926, vol. 56, s. 19–25; *The rainbow-serpent myth in South-East Australia*, „Oceania” 1930, vol. 1, No.3, s. 342–7; *Black Australia*, „Australian Museum Magazine” 1930, vol. 4, No.4, s. 133–138.

społecznego, badania nad pokrewieństwem oraz poprawną metodologię i metodykę badań. Inne wyjaśnienie mówi, że na skoncentrowanie się Radcliffe-Browna na pokrewieństwie i strukturze społecznej miało wpływ samo doświadczenie australijskie, wskazujące na ważną rolę tego pierwszego czynnika w funkcjonowaniu pierwotnej społeczności aborygenów. Nie zmienia to jednak faktu, że nawet gdyby rzeczywiście tak było, to takie osiągnięcie Riversa, jak jego metoda genealogiczna oraz surveyowy styl badań wielkich obszarów (czego idealnym standardowym narzędziem badawczym była ta metoda) niezmiernie pasowały do stylu badań australijskich Radcliffe-Browna, i co więcej, wielce ułatwiały ich przeprowadzenie.

Według A. P. Elkina, dalekiego od całkowitej krytyki surveyu, który sam je wielokrotnie prowadził, badania tego typu niosą pewne zagrożenie. Wprawdzie są one nieocenione w sytuacji mającej na celu zarówno odzyskanie informacji przy bardzo złym stanie kultury danej społeczności, jak i sporządzenie jej rekonstrukcji, to jednak badacz jest bardzo uzależniony od zrozumienia, szczerości i wiedzy swojego informatora oraz od własnej zdolności do zadawania prawidłowych pytań. Zwykle w takich wypadkach, informator rysuje w odpowiedzi idealne wzory zachowań, jak je sobie wyobraża i pamięta — i właśnie takie było doświadczenie badawcze Radcliffe-Browna w Zachodniej Australii. Tak więc, w publikacji z 1913 roku przedstawił obraz zlokalizowanej, egzogemicznej hordy, dwóch typów zawarcia małżeństw i systemu pokrewieństwa, formalny i regularny układ sekcji, ceremonie talu i pomnażania totemu, jednakże zaobserwował on, jak ta idealna i logiczna struktura funkcjonuje Elkin dosłownie charakteryzuje jego publikację z 1913 roku: To była forma bez treści⁷⁰. Sam Radcliffe-Brown wydaje się być trochę naiwny w kwestii swojej wiary w szeroki zakres wiarygodności tak przeprowadzonych badań, ponieważ miał się w jednej ze swoich publikacji wyrazić, że zapis czterech czy pięciu dosyć wyczerpujących genealogii wystarczy do odkrycia struktury pokrewieństwa danego plemienia. Według Elkina, przy dużym szczęściu, to znaczy poprzez uzyskanie kilku pełnych genealogii od wielu dobrych informatorów, można tą metodą skonstruować to, co traktowaliby oni w retrospekcji jako idealny wzór. Z takiej rekonstrukcji abstrakcyjnego wzoru można być zadowolonym, o ile struktura plemienna, zapamiętana przez informatorów, nie funkcjonowała już w trakcie ich wczesnego, dorosłego życia, ponieważ nie byłiby już oni w stanie zanalizować i opisać jej funkcjonowanie. Jednakże, takie satysfakcjonujące warunki są rzadko osiągalne w badaniu pozostałości plemiennych. W kontekście powyższych rozważań widoczne są wyraźne ograniczenia charakteryzujące badania surveyowe Radcliffe-Browna. W mono-

⁷⁰ A. P. Elkin, *A. R. Radcliffe-Brown, 1880–1955*, s. 247.

grafii australijskiej⁷¹ występuje wiele opinii typu „myślę (*I think*)” czy „sądzę (*I believe*)”. Zdaniem Elkina, Radcliffe-Brown ma całkowitą słuszność w wielu swoich domysłach, lecz badanie funkcjonującego plemienia dałoby mu więcej pewności, w stosunku do rzeczy, których nie był pewien. Takie badania uczyłyby go również bardziej krytycznym w stosunku do wypowiedzianych przez siebie opinii, bardziej tolerancyjnym wobec interpretacji innych badaczy oraz bardziej doceniającym te badania terenowe, które przeprowadzono w Australii po 1931 roku⁷². Tym jednak, co stanowiło główną zaletę jego badań, było przedstawienie w monografii z 1930–1931 roku systematycznego obrazu australijskiej organizacji społecznej. Praca ta stała się nieocenionym źródłem oraz teoretycznym wprowadzeniem nie tylko dla badaczy australijskiej struktury społecznej⁷³. Z pewnością ta monografia — surveyowa z charakteru, lecz innej nie można było przeprowadzić mając za cel usystematyzowanie materiału, przy tak wielkim kontynentalnym zasięgu kultury australijskich aborygenów oraz szybko postępującym procesie jej zanikania — stając się punktem wyjścia dla badaczy australijskich, przyczyniła się do prawdziwej eksplozji badań terenowych na tym kontynencie po 1931 roku. Widać tutaj również analogię do melanezyjskich badań Riversa, które miały charakter surveyowy m.in. z tych samych powodów, co u Radcliffe-Browna (duży zasięg zanikającej kultury, słabe środki transportu, problem czasu i funduszy). Te badania — pomimo błędnej interpretacji zebranych danych — poprzez swoje całościowe ujęcie, stały się również punktem wyjścia dla wielu późniejszych badań szczegółowych. Co więcej, obydwie rodzaje badań mogły być dokonane w wiarygodny i szybki sposób dzięki metodzie genealogicznej, opracowanej przez Riversa. Tak więc, zarówno u mistrza, jak i jego ucznia, badania surveyowe oraz metoda genealogiczna tworzą spójną całość.

O stosowaniu przez Radcliffe-Browna metody genealogicznej w trakcie prowadzenia badań antropologicznych świadczyć może zachowana korespondencja tego badacza z Daisy Bates⁷⁴. Istnieją również dowody stosowania tej metody w jego pracach. W pierwszej obszernej publikacji australijskiej z 1913 roku pisał on, że podana przez niego mapa lokalnych grup aborygenów z plemienia Kariera jest niekompletna, ponieważ nie pokazuje wszystkich poprzednio istniejących

⁷¹ A. R. Radcliffe- Brown, *The social organization of Australian tribes*, „Oceania” 1930–1931, vol. 1, No.1, s. 34–63, No.2, s. 206–246, No.3, 322–341, No. 4, s. 426–456 (parts 1–3). Reprint: w serii *Oceania Monographs*, No.1, 1931. Pomimo że obszerne części materiału etnograficznego w monografii pochodzi z prac poprzedników Radcliffe-Browna, których należy zaliczyć do kategorii badaczy amatorów, to jednak autorowi udało się przedstawić w systematyczny i wyczerpujący sposób taksonomię australijskich systemów społecznych.

⁷² A. P. Elkin, *op. cit.*, s. 247 n.

⁷³ *Ibid.*, s. 250 n.

⁷⁴ I. Langham, *op. cit.*, s. 260.

grup lokalnych, lecz jedynie te, o których mógł zebrać wiarygodne informacje za pomocą genealogii. W tej samej publikacji stwierdza, że w trakcie swoich badań prowadzonych na obszarze Zachodniej Australii zebrał obszerną liczbę genealogii oraz że zwracając się po informacje do tubylców, zawsze stosował ich terminologię w jej podstawowym znaczeniu. Zauważył bowiem, że pomimo stosowania przez daną jednostkę określonego klasyfikacyjnego terminu pokrewieństwa w stosunku do dużej liczby osobników, jest ona świadoma istnienia jego podstawowego znaczenia, wskazującego na przykład na rzeczywistego ojca, czy też opiekuna w przypadku śmierci tego pierwszego. Dzięki analizie terminologii, Radcliffe-Brown zauważył — i być może jako pierwszy australijski badacz wskazał na to zjawisko — jak wielkie znaczenie odgrywała w życiu społecznym plemienia Kariera (a być może i innych plemion) możliwość rozróżniania bliskich i dalszych krewnych tego samego rodzaju. Zauważył on również, że chociaż podstawą stosowania terminologii pokrewieństwa są faktyczne relacje pokrewieństwa i powinowactwa, to możliwość rozciągania ich znaczenia na wszystkie osoby, z którymi aborygen znajduje się w społecznej relacji, przyczynia się do tego, że cała społeczność staje się zbiorem krewnych. O wadze aspektu genealogicznego świadczyć może fakt, że dorośli zwracali się do siebie tylko przez użycie właściwych terminów pokrewieństwa, zaś starsi zachowywali w pamięci całe genealogie⁷⁵. Tak więc, akcentowanie przez Riversa w wielu publikacjach dużego znaczenia badań nad systemami terminologii pokrewieństwa, zostało również potwierdzone w przypadku australijskich analiz Radcliffe-Browna.

Dowodem stosowania metody genealogicznej przez Radcliffe-Browna mogą również być zawarte w jego publikacjach tablice genealogiczne. To, co odróżnia je od Riversowskich, to jedynie brak imion tubylców przy rozrysowanych w kształcie odwróconego drzewa genealogicznego terminach pokrewieństwa⁷⁶. Radcliffe-Brown, który znany był z ignorowania wkładu poprzednich badaczy oraz nieprzyznawania się do tego, co od nich zaczerpnął⁷⁷, wyraźnie jednak przyznał się w artykule *Some problems of Bantu Sociology*⁷⁸ do stosowania w badaniach metody genealogicznej Riversa. Po krótkim omówieniu metody genealogicznej, która powinna być przesłanką badanych obyczajów tubylców, napisał:

⁷⁵ A. R. Radcliffe-Brown, *Three tribes of Western Australia*, s. 145, 150n.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 152 n, 180 n, 183; *Notes on the social organization of Australian Tribes. Part I*, Journal of the Royal Anthropological Institute, 1918, vol. 48, s. 235–37, 245; *Notes on the social organization of Australian tribes. Part II*, Journal of the Royal Anthropological Institute 1923, vol. 53 s. 437 n; *The social organization of Australian tribes. Part I*, „Oceania” 1930, vol. 1, No.1, s. 49, tablica między stronami 50–51; *The study of kinship systems*, „Journal of the Royal Anthropological Institute” 1941, vol. 71, s. 15.

⁷⁷ A. P. Elkin, *op. cit.*, s. 249.

⁷⁸ A. R. Radcliffe-Brown, *Some problems of Bantu sociology*, „Bantu Studies and General South African Anthropology” 1922, vol. 1, No. 3, s. 38–46.

każdy badacz społecznej antropologii powinien być dokładnie zaznajomiony z tą metodą opracowaną przez zmarłego dr Riversa i wyjaśnioną przez niego w tym i innych artykułach, a bogato zilustrowaną w jego pracy o Todach⁷⁹.

Tak więc, nawet dla badających w aspekcie synchronicznym antropologów, Todowie oraz wspomniane artykuły Riversa pozostały ważnym źródłem naukowym.

J. Urry napisał, że Riversowskie poglądy na temat intensywnych badań terenowych zrealizowane zostały w badaniach B. Malinowskiego⁸⁰. Należy jednak dodać, że również same badania terenowe Riversa i Radcliffe-Browna z pewnością przyczyniły się do profesjonalizacji antropologii przez odsunięcie w cień modelu badań opartych na badaczach nieprofesjonalistach.

SUMMARY

The purpose of the article is to present the views of the eminent British anthropologist W.H. Rivers concerning field studies. The paper also describes the anthropological studies conducted in the Torres Straights among the Todeas and in Melanesia. The impact of this method of conducting field studies upon his disciple, A. R. Radcliffe-Brown was also analysed.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 45n.

⁸⁰ J. Urry, *op. cit.*, s. 54.